

Gherghina BODA

COLECȚIONARI TRANSILVĂNENI DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Influențele Umanismului și ale Renașterii, ale Iluminismului și ale Romantismului, cu tot cortegiul lor de consecințe, s-au simțit și în Transilvania – așa cum era și firesc, dată fiind deschiderea sa spre Apus, determinată de situația politică în care se afla. Începând cu secolul al XVIII-lea în special, înainte de înființarea colecțiilor muzeale școlare și a asociațiilor și societăților culturale și științifice (inițiatoarele muzeelor moderne din a doua jumătate a secolului următor), în Transilvania au apărut diverși colecționari – oameni de știință sau diletanți – care au format numeroase colecții de antichități, istorie, etnografie, artă și științe naturale, din care, ulterior, s-au format nucleele unor muzee școlare, naționale, județene sau locale.

Caracteristica comună a acestor colecționari a fost pasiunea puternică pe care o nutreau față de mărturiile trecutului și ale operelor făurite de om în decursul timpului, mărturii ale geniului uman manifestat în diverse domenii, precum și față de măreția, frumusețea și complexitatea naturii. În procesul de constituire a colecțiilor particulare au fost cheltuite mari sume de bani, dar și multă muncă, un efort susținut și continuu de cercetare și descoperire a obiectelor-mărturii ale trecutului și ale naturii. Acești împătimiți colecționari se deosebeau net de traficanții sau de negustorii care aveau în vedere doar profitul material, între cele două categorii existând o acerbă competiție în legătură cu achiziționarea antichităților sau a altor obiecte vechi de valoare.

Majoritatea materialelor arheologice au fost obținute în urma săpăturilor, mai mult sau mai puțin sistematice, având în vedere că arheologia științifică era doar la începuturile sale, dar și în urma cercetărilor de teren, la suprafață. Se pare că numeroși colecționari și colecțiile lor au apărut mai întâi și în număr mare în zonele bogate în relicve antice, adică în partea de V și S-V a țării, corespunzând în linii mari cu Dacia romană.¹

În Transilvania, sub influența Umanismului și a Renașterii, activitatea de colecționare a început de timpuriu, încă din veacul al XV-lea, interesul colecționarilor îndreptându-se cu predilecție spre materialele din epoca romană, constând în inscripții, monumente sculpturale, monede. Nenumărate mărturii ale antichității au fost transportate în Ungaria, iar altele au împodobit curțile și parcurile castelelor feudale sau ale conacelor rurale. Colecțiile erau eterogene și constituiau mai mult o măsură a bogăției celui care le deținea, poate și un reflex al modei printre cei bogați de a-și împodobi locuințele particulare cu tot felul de antichități cu valoare artistică deosebită. Printre mărturiile documentare ale existenței de colecții în secolul al XVII-lea se află și un inventar făcut în anul 1680 averii fraților Sava și Gheorghe Brancovici pe care aceștia o aveau la reședința lor din Sibiu, inventar făcut la cererea principelui Apafi. Amintitul inventar preciza că în casa de la Sibiu a mitropolitului Sava Brancovici s-au găsit numeroase obiecte care demonstau bunăstarea lui materială, dar și preocupările lui cărturărești: o mulțime de litere românești așezate în patru table, o cruce românească făcută din lemn de chiparos, 7 fire mărunte de trestii turcești pentru condeie, o mulțime de scrisori românești, o cușmă englezească de cazac, o stofă mai fină de Londra, postav vișiniu englezesc, o călămară turcească, un picior aurit pe dinăuntru și pe dinafară, o farfurie aurită de argint cu o podoabă în formă de coroană cu pietre scumpe și turcoaze, o cruce românească de argint aurit, smălțuită și tăiată în lemn de chiparos având pe ea figuri de „flaison” (email?), o cârjă obișnuită de episcop român, de sifed și argint aurit, o mitră de episcop din catifea neagră cusută și împodobită foarte bogat cu scofiu alb și galben, cu mărgăritare, un lanț de argint aurit cu o cruce tot de argint aurit, o carte

¹ I.I. Russu, *Precursorii muzeografiei științifice: colecționarii de materiale arheologice*, în „Acta MN”, XII, 1975, p. 192.

românească împodobită, un instrument bogat de argint aurit în formă de sfeșnic aparținând ritului românesc, o foarte bogată haină de episcop legată într-un mănunchi constând în 13 bucăți de materiale de mătase, unele cusute bogat cu scofiu și chiar cu mărgăritare, actul de confirmare al regelui Ioan, o traistă cu cărți românești, alta cu tipărituri românești, 14 saci cu cărți tipărite în românește, scrisori, scrieri și cărți în română, maghiară și latină în număr de 66 și un ziar legat în piele.² Mitropolitul a avut și o bibliotecă considerabilă, cuprinzând atât cărți românești, cât și străine, o parte din aceasta donând-o Mitropoliei din Alba Iulia alături de numeroase obiecte bisericești, odăjdii și alte tipărituri.

Dar de adevărații colecționari care din pasiune au adunat colecții sistematice putem vorbi doar începând cu secolul al XVIII-lea, primul colecționar din Transilvania de tip european iluminist fiind baronul Samuel von Brukenthal, primul care și-a pus colecțiile la dispoziția publicului larg. Colecțiile private ale baronului, constituite după modele central-europene, îmbogățite și diversificate în timp au fost baza viitorului muzeu public, primul muzeu transilvănean, Muzeul Brukenthal de la Sibiu.

Acest prim muzeu de pe teritoriul de areal românesc, de fapt singurul muzeu la acea dată din S-E Europei, s-a deschis oficial în anul 1817, la doar 7 ani de la deschiderea Galeriei Naționale din Londra, cuprinzând inițial 1090 picturi din colecția particulară a baronului Samuel von Brukenthal. Colecția sa de artă a fost deschisă publicului încă din 1790, cu 3 ani înaintea deschiderii Muzeului Louvre în 1793, galeria sa fiind menționată în *Almanach von Wien* ca a doua galerie de tablouri după a principelui von Lichtenstein. La acea dată, galeria de tablouri Brukenthal era singura din Transilvania.

Bogata colecție privată a baronului cuprindea pinacoteca, colecția de gravuri, de minerale, numismatică și biblioteca extrem de valoroasă. Aceste colecții erau adăpostite în palatul Brukenthal, reședință a guvernatorului Transilvaniei. Inițial, el a colecționat tablouri, stampe, monede și medalii, dar și cărți de valoare, nucleul colecției sale formându-se în perioada 1759-1774, timp pe care, în marea lui majoritate, l-a petrecut la Viena.

Cea mai importantă și mai valoroasă colecție a fost **pinacoteca**, fapt explicabil prin conjunctura cultural-artistică europeană, dar și prin existența faimoasei colecții de opere de artă a Habsburgilor, în jurul căreia gravitau nenumărați colecționari particulari.

Colecția de gravuri, complementară celei de tablouri, a avut rolul ei de necontestat în circulația operelor de artă de valoare deosebită. A fost constituită după modelul cabinetelor vieneze și conținea 712 gravuri, conform unui inventar din 1783.

Colecția de minerale a baronului von Brukenthal a constituit una dintre cele mai interesante colecții de mineralogie din epocă.

Bazele acestei colecții, care cuprindea în cea mai mare parte minerale aparținând Munților Metaliferi ai Transilvaniei, au fost puse cam prin anul 1780, ea fiind dezvoltată de-a lungul întregii vieți a baronului. La moartea lui von Brukenthal colecția cuprindea un număr de 2018 eșantioane.³ Îmbogățită ulterior cu eșantioanele din Munții Apuseni și din Transilvania achiziționate de către consilierul trezorer Johann Michael von Rosenfeld (1775-1837), în sumă de 1604 piese, Colecția „Samuel von Brukenthal” cuprinde în prezent 3622 mostre mineralogice și, subordonat, petrografice.⁴

Exemplarele deținute i-au conferit renumele de una dintre cele mai interesante colecții de mineralogie din epocă.

² Marina I. Lupaș, *Mitropolitul Sava Brancovici*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, VII, București, 1936-1938, pp. 79-80.

³ V. Ciuntu, *Colecții mineralogice și petrografice*, în „Studii și comunicări”, nr. 27, 1998, p. 37.

⁴ *Ibidem*.

Colecția de minerale Brukenthal a fost constituită într-un mod sistematic și după criterii științifice, fapt explicabil prin relațiile avute de baron cu alți naturaliști ai epocii (Johann Fichtel, Carl Eder, Johann Filtsch ș.a.), precum și prin numărul foarte mare de cărți de specialitate aflate în biblioteca sa. Cam prin 1795 colecția de minerale era deja constituită.

Dacă colecția de minerale a fost alcătuită mai mult dintr-o motivație de ordin extern, **colecția de numismatică** a fost rodul unei vechi pasiuni moștenite din familie. Această colecție cuprindea monede și medalii foarte diverse tematic, reflectând evantaiul larg al timpului, din antichitate până în secolul al XVIII-lea. La moartea sa, în 1803, colecția totaliza 17.000 de monede, majoritatea extrem de valoroase, fapt care l-a determinat pe Schönwiesner în 1807 să-l menționeze pe baronul von Brukenthal în al său *Catalogus Numorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Szechenyiani*, colecția sa numismatică fiind considerată ca una dintre cele mai importante colecții europene prin valoroasele monede grecești, romane, barbare și medievale de proveniență transilvană și maghiară,⁵ deținute.

Colecția de antichități, ca și celelalte colecții ale sale, s-a constituit la sfârșitul secolului al XVIII-lea, fiind motivat de moda timpului și favorizat de funcția sa de guvernator, care îi permitea aflarea oricăror informații din domeniul arheologiei, precum și accesul la piesele descoperite în urma săpăturilor. Colecția cuprindea diverse statui romane, statuete de cult și funerare, monumente funerare, basoreliefuluri, reprezentări ale zeilor Jupiter și Mithras, cea mai valoroasă piesă fiind un unicat descoperit în Dacia romană, și anume, o divinitate htoniană, *Hecate triformis*, originară din sudul Asiei, sub forma unei statui de marmură din secolele II-III d.Hr., statuie descoperită la Ocna Mureș.

Biblioteca a constituit locul de suflet al baronului, în care delectarea se îmbina perfect cu îmbogățirea spirituală, dragostea de carte fiindu-i inoculată de timpuriu și amplificată pe tot parcursul vieții. Viața de la Curtea din Viena, contactul cu mediile intelectuale și masone, precum și rafinarea sa intelectuală sub influența Iluminismului l-au impulsionat pe von Brukenthal să constituie o bibliotecă extrem de valoroasă, loc de întâlnire și de stimulare a iubitorilor de carte. De aici au pornit multe inițiative ale creării de societăți științifice pentru culturalizarea celor mulți și tot aici s-a format prima generație de istorici autohtoni.

În biblioteca baronului au lucrat în permanență patru legători de cărți, care, pe unele cărți, au imprimat superex-librisul acestuia. În anul 1789, în cadrul bibliotecii s-a deschis un cabinet de lectură, la care doritorii se puteau abona cu 8 florini pe an, în fiecare miercuri având loc aici o lectură deschisă.⁶ Cel care a organizat și a contribuit la funcționarea bibliotecii a fost Samuel Hahnemann, adus de baronul von Brukenthal la Sibiu tocmai în acest scop.

Biblioteca însuma 15.972 de volume din domeniul social-politic, filosofic, științific, istoric, istoria artelor, beletristic, precum și 200 de volume care formează fondul de manuscrise. Pe parcursul timpului biblioteca a fost îmbogățită, astfel că prin anii 1921-1922 biblioteca dispunea de un fond de carte de 127.177 volume.⁷ Dintre cele mai vechi manuscrise putem cita *Summa de trinitate et fide catholica*, din 1398, *Codex Altenberger* din secolul al XIV-lea, *Breviarium Brukenthal* și un *Antifonarium* din secolul al XV-lea, articolele Dietei ardelene din secolele XVI-XVIII, diplome ale domnitorilor români etc.⁸

Biblioteca deținea aproximativ 300 de incunabule, cel mai vechi fiind cel al lui Toma d'Aquino din 1469, una dintre cele mai importante tipărituri ale lumii⁹, dar și o interesantă colecție de hărți.

⁵ *Ibidem*, p. 26.

⁶ N. Lupu, *Cetatea Sibiului*, București, 1966, p. 35.

⁷ C. Petranu, *Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Trecutul, prezentul și administrarea lor*, București, Ed. Cartea Românească, 1922, p. 83.

⁸ *Ibidem*, pp. 87-88.

⁹ *Ibidem*, p. 90.

În veacul al XIX-lea putem vorbi de o reală înflorire a activității de colecționare în domeniul arheologic, istoric, etnografic, științe naturale și artă. Multe dintre aceste colecții au format – încă din timpul vieții sau după moartea posesorilor lor – nucleul unor colecții muzeale școlare și al muzeelor fondate în Transilvania de către sași, maghiari și români, cu precădere în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Dacă unii colecționari au rămas anonimi, marea lor majoritate au rămas consemnați în documentele vremii datorită activității desfășurate și a colecțiilor întocmite cu multă trudă și cheltuieli materiale însemnate, cunoscuți ca pionieri ai muzeografiei românești. Ca semn de omagiu pentru realizările lor, multe dintre valoroasele lor colecții care se află în patrimoniul muzeal le poartă și în prezent numele.

Printre amatorii de antichități îi putem aminti pe David Urs de Margina, M. I. Ackner, A. Várad, I. Munteanu, F. Nopcea, J. Kemény, Karol și Géza Kuun, Carol și Zsafia Torma, I. Cserei, I. Téglás ș.a.

Printre colecționarii de material etnografic și preistoric din Transilvania pot fi amintiți și Hans Ungar și Karl Haldenwang.

H. Ungar, originar din părțile Sibiului, a activat mulți ani în cadrul *Asociației Sebastian Hann*, o asociație săsească care purta numele celui mai renumit giuvaergiu sas. Asociația a luat naștere în anul 1904, iar activitatea și-a desfășurat-o la Sibiu, având ca scop declarat sprijinirea năzuințelor artistice ale sașilor din zonele locuite de aceștia.¹⁰ Asociația avea secții la Sibiu, Brașov și Sighișoara și timp îndelungat a constituit una dintre principalele îndrumătoare ale vieții cultural-artistice săsești.

H. Ungar a desfășurat în cadrul Asociației o activitate deosebit de prolifică, el remarcându-se ca un neobosit colecționar și un susținător înfocat al activității de colecționare în rândul sașilor, al dezvoltării gustului pentru frumos al publicului sibian, precum și al trezirii interesului acestui public pentru valoarea artistică a vechiului mobilier, a produselor meșteșugărești vechi și a artei populare săsești. În decursul anilor, H. Ungar a reușit să adune o colecție valoroasă de piese de mobilier în stil Baroc, Rococo, Empire și Biedermeier, ceasuri vechi de porțelan prețios și sticlă fină, vase de aramă și de cositor, ceramică populară.¹¹

K. Haldenwang, colecționar din zona Sebeșului, timp de peste 20 de ani și-a desfășurat activitatea la Sighișoara ca procurist al firmei „Kammer & Jekelius”, la filiala din oraș. Era un pasionat al etnografiei și al preistoriei. Încă din deceniul al șaptelea al secolului al XIX-lea, Friederich Wilhelm Schuster, împreună cu elevii săi, a făcut primele săpături arheologice la Sebeș și Petrești, trezind astfel interesul pentru arheologie, istorie și etnografie, atât elevilor, cât și dascălilor de la Gimnaziul evanghelic din Sebeș. Acest fapt era susținut de programele școlare care se tipăreau anual și în care erau notate și obiectele donate colecțiilor gimnaziului dar și numele donatorilor, în acestea fiind înscrși și mulți elevi, în grup sau individual, care donaseră obiecte etnografice, istorice și preistorice, culese în special de la Petrești. De asemenea, este consemnată și colecția donată gimnaziului de F. W. Schuster, compusă din obiecte de lut, piatră și din oase găsite la Turdaș.¹² Interesul pentru colecționare i-a fost cultivat și lui K. Haldenwang încă din perioada școlii, pe care o frecventase la Sebeș.

K. Haldenwang era membru al *Asociației științifice ardelene* (Verein für Siebenbürgische Landeskunde), al secției brașovene a *Asociației carpatine din Ardeal* (Siebenbürgischer Karpatenverein) și al *Asociației Sebastian Hann* de la Sighișoara. Deși nu era absolvent al unor școli înalte, Haldenwang a desfășurat o prodigioasă activitate științifică, ca autodidact, și a cultivat relații de colaborare și prietenie cu mulți oameni de știință ai vremii sau remarcabili autodidacți ca și el, printre care îi putem aminti pe Julius Teutsch (1867-1936), împătimit arheolog și autor de studii

¹⁰ Theobald Streitfeld, *Colecționarii Hans Ungar și Karl Haldenwang*, în „Apulum”, XI, 1973, p. 873.

¹¹ *Ibidem*, p. 874.

¹² *Ibidem*, p. 875, nota 2.

științifice, unul dintre fondatorii Muzeului Săsesc al Țării Bârsei din Brașov, Friederich Deubel (1845-1933), alt fondator al Muzeului Săsesc din Brașov (un bun cunoscător al coleopterelor din Transilvania și posesor al unei colecții valoroase, 41 de specii fiind descoperite de el și o specie de fluturi chiar purtându-i numele), profesorul Julius Römer, renumitul botanist, *doctor honoris causa* al Universității din Breslau ș.a.¹³

Un alt cunoscut colecționar transilvănean este medicul Andreas Breckner din Agnita, primul transilvănean care a ajuns pe pământ japonez. Funcția de medic pe vasul „Fașana” al Marinei de război austriece i-a permis ca, în primăvara anului 1871, să plece în Orientul Îndepărtat (Japonia, China, India, Indonezia, Ceylon etc.), din călătoriile sale întorcându-se cu nenumărate obiecte pe care, odată ajuns în țară, le-a donat *Societății de științe naturale* din Sibiu.¹⁴ Breckner era cunoscut ca un entuziast naturalist și etnolog amator. Colecția medicului cuprindea următoarele materiale¹⁵: **1) din China:** un cuțit, o furculiță și o scobitoare, 9 desene colorate pe hârtie de orez și din alte fibre vegetale, un domino, un joc de cărți, o cutie cu coleoptere; **2) din Japonia:** 4 cutii cu coleoptere și lepidoptere, 1 suport cu un ac din os de balenă și 11 săgeți, un pumnal folosit în ritualul harakiri, un model de lance, o armură completă din Jokohama, o umbrelă de soare și una de ploaie, un evantai, o pipă și o pungă de tutun, 5 perii cu dinți din lemn, 2 pensule pentru scris, o mașină pentru socotit, un manuscris, o hartă a globului, 2 lampioane din hârtie, a statueta a lui Budha din lut ars, diferite feluri de hârtie; **3) din Manila:** un coral, 2 bucăți de rășină gumoasă, mai multe fibre de la un soi de banane utilizate la țesutul pânzei pentru navigație, 10 scoici „kauri” utilizate de indigeni ca monede; **4) din Singapore:** 2 bucăți de coral, un borcan cu melci mici, 52 de cochilii, un evantai; **5) din Jawa:** un bumerang din bambus și unul din stejar, un arc cu 5 săgeți lungi, cu vârful din os și din fier, un pumnal „Kris”, un scut îmbrăcat în piele, un cordon; **6) din Siam:** un manuscris religios împreună cu instrumentul de scris, 22 foi de rugăciuni în limba pali scrise pe pergament, 3 statuete reprezentând diferiți zei, 3 borcane cu diferite reptile; **7) din Ceylon:** modelul unei bărci singhaleze, 2 nuci de cocos, plante și flori de scorțișoară; **8) din India,** 3 cuiburi ale lui „Wbervogel”; **9) din zona Mării Roșii,** o scoică de mărgăritar.

Aceste obiecte au fost colecționate de Breckner în doar trei ani, prin ele acesta fiind situat printre fruntașii muzeologiei etnologice românești. Colecția sa se află în prezent la secția de Etnologie și Artă populară și cea de Științe naturale – Muzeul Brukenthal din Sibiu.

Un alt cunoscut și pasionat colecționar etnograf a fost Franz Binder, care a plecat spre Africa prin luna septembrie 1849.¹⁶ În Transilvania se va întoarce abia în anul 1862, pentru serviciile aduse patriei fiind recompensat chiar de împăratul Franz Iosif cu o mare decorație.

Din călătoriile sale de-a lungul Nilului și din ținuturile Sudanului, F. Binder a adunat un număr de 546 de obiecte din Africa Centrală, Sudan, Abisinia, Egipt și Palestina, o parte a acestor obiecte fiind donate *Societății de științe naturale* din Sibiu, o alta Gimnaziului evanghelic din Sebeș, iar altele dăruite prietenilor și rudelor.¹⁷ Bogata sa colecție cuprindea diferite feluri de arme folosite de triburile africane (lânci, arcuri, săgeți, tolbe, scuturi, măciuci și pumnale de aruncat), obiecte de îmbrăcăminte, de uz casnic și de cult, șorțuri de ierburi și piele, discuri de scoici, plăci de fier pentru gambe, brățări de metal și fildeș, scaune în formă de animale, amulete, pungă, sandale, goarne, tobe, clopoței pentru dansuri, pipe, 179 de plante medicinale din regiunea Nilului etc.¹⁸ Importanța colecției lui Binder a constat în aceea că este cea mai veche de tip african din Europa, colecțiile sale

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ Ion Drăgoescu, Andrée Erhard, *Colecționarul Andreas Breckner*, în „RM”, nr. 1, 1972, p. 29.

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ Mihail Ackner, *Franz Binder, călător și colecționar*, în „Studii și comunicări”, III, 1961, Alba Iulia, p. 302.

¹⁷ Mihail Ackner, *loc. cit.*, p. 303.

¹⁸ *Ibidem.*

de botanică și de etnografie fiind considerate de exploratorul Heinrich Barth ca cele mai bogate de pe plan european.

Acestor colecționari prezentați li se adaugă mulți alții, care fie au activat în cadrul asociațiilor și societăților cultural-științifice transilvănene, fie au colaborat cu acestea. Numărul lor era mare, iar însemnătatea unor colecții era de renume european. Importantă însă rămâne valoare științifică a colecțiilor, impulsul dat de aceștia științei, descoperirile pe care le-au făcut în munca lor de cercetare și, nu în ultimul rând, dăruirea cu care și-au dedicat timpul, efortul fizic și intelectual și resursele materiale pentru a pune o pietricică la edificiul științific și muzeografic transilvănean.

Résumé

À partir de XVIIIème siècle, avant la fondation des associations, des sociétés culturelles et des musées, en Transylvanie il y a eu de différents collectionneurs, hommes de sciences ou dilettants, qui ont accumulés de nombreuses collections d'antiquités, d'histoire, d'éthnographie, d'art et de sciences naturelles. Ces collections ont constitué ultérieurement le noyau des musées scolaires, nationaux, départementaux ou locaux.

Le premier collectionneur de Transylvanie d'envergure européenne, adepte de l'illuminisme, a été le baron Samuel von Brukenthal. Ses collections ont formé la base du Musée Brukenthal – le premier musée de Transylvanie –, ouvert au public en 1817.

Parmi les collectionneurs d'antiquités nous pouvons mentionner les noms de David Urs de Margina, M. I. Ackner, A. Váradi, I. Munteanu, F. Nopcea, J. Kemény, Karol et Géza Kuun, Carol et Zsofia Torma, I. Cserei, I. Téglas etc., et parmi les collectionneurs de matériaux ethnographiques et préhistoriques: Hans Ungar et Karl Haldenwang.

Andreas Breckner et Franz Binder, les connus naturalistes et ethnologues, ont constitué des collections d'objets qui provenaient de divers pays exotiques.